

АКАДЕМИК ГЕОРГИ ДАНАИЛОВ - ЕПИСТЕМОЛОГИЧЕСКИ ПОДХОД КЪМ ИКОНОМИКАТА И НАЦИОНАЛНА КАУЗА

проф.д. ик.н. Методи Кънев

Abstract:

In this paper is made attempt, from current view, to elucidate philosophical, methodological and epistemological ideas of Bulgarian writer Georgy Danailov about economy, and particularly about Bulgarian economy during first half of XXth. century. Danailov applies historico-organical approach in the light of tradition of Ivan Bogorov. Thus he stands that economic activity and economic institutions are variable, that they must be studied in connection with place, time, culture, and national specifics. They are a fundamental for the social life, but out of the other relations and institutions, which arrange, support and develop them, they are incomprehensible and chaotic. Only ethics can give the politics its guiding ideas, central of which is the idea of the supreme value of human personality. This organic epistemological approach forces Danailov to maintain as Condorce's law about mutual determination and parallelism in development of material and spiritual values, as "the fundamental economic law "of balancing between sacrifices (expenditures) and results (benefits). Danailov do not stays in the "diluted air" of metaphysical abstractions. From his works it is possible to deduce an entire program of economic development of Bulgaria, which has, above all, importance for our times.

Резюме:

В статията е направен опит от съвременна гледна точка да се осветлят философско-методологическите и епистемологическите възгледи на Г. Данаилов за икономиката изобщо и в частност за българската икономика през първата половина на ХХ в. Като прилага историко-органически подход в духа на традицията, завещана от Иван Богоров, Г. Данаилов защитава тезата, че стопанската дейност и стопанските институции са променливи и трябва да се изучават във връзка с място, време, култура, племенни особености. Те са основа на социалния живот, но са непонятни и хаотични извън другите отношения и институции, които ги уреждат, поддържат и развиват. Само етиката може да даде на политиката нейните ръководни идеи, централната от които е върховната ценност на човешката личност. Този органически познавателен подход кара Г. Данаилов да поддържа формулирания от Кондорсе закон за взаимната обусловеност и паралелизъм в развитието на материалните и духовните ценности, както и “основния икономически закон” - за балансирането на жертвите (разходите) с резултатите (ползите). Г. Данаилов не стои в “разредения въздух” на метафизическите абстракции. От трудовете му в крайна сметка може да се изведе цялостна програма за стопанското развитие на България, която има и съвременно значение.

Способността ни да тачим нашите предци, основатели и "строители" на *alma mater*, е висш признак на цивилизованост. Ала ние влагаме в подобни случаи още един смисъл: да покажем, че не сме безродни. Подобно на Балзак, вярваме, че миналото има последици, а бъдещето - корени. И ние, както нашите учители, сме подвластни на националната свръхзадача - стратегията на материалното и духовно възмогване. Същи са и "болките от текущото". И все пак бихме проявили ограниченост, ако оценяваме делата на нашите предци извън "духа" на тяхното време. Хората са "деца" не само на природата, а и на своя социум.

Ще говоря за трудно подражаемото дело на големия български стопановед акад. Георги Данаилов. Не само, защото заедно с акад. Ал. Божинов и проф. Д. Бъров е изпълнител на Завещанието на дарителя-родолюбец Д. А. Ценов. Не само заради това, че е един от бележитите фондатори на ВТУ в Свищов, пръв негов професор по политическа икономия. А преди всичко, защото е един от пионерите изобщо на българската научна икономическа мисъл, чието име трябва да се изчисти от ръждивата критика на догматизма. Най-напред ще спра вниманието Ви върху вдъхновяващия пример на неговата

Творческа биография

Георги Тодоров Данаилов е роден на 16 май 1872 г. в Свищов. Останал без баща още в детските си години, израства под грижите на своята майка и дядо си - влиятелен свещеник. Първоначално учи в родния си град - люлка на възраждаща се България. След това - в класическия отдел на Първа софийска мъжка гимназия. Следва право и икономика в Московския университет (1891-1895) под ръководството на големите руски учени професорите Ив. Янжул (стопански историк) и А. Чупров (статистик). Интересува се от финансово право, политическа икономия, стопанска история, статистика, демография. С усърдие изучава в оригинал творчеството на руски и западноевропейски социални мислители, юристи и икономисти.¹

Като студент Данаилов публикува две монографии - върху старобългарското право ("Закон соудны людым") и "Демография на България" (1893). Приключва следването си с оформен светоглед и респектираща ерудиция. Завръщайки се в България отначало Г. Данаилов работи в Министерството на финансите (1895-1897), но развива завидна научна дейност. Сътрудничи на почти всички списания: "Прогрес", "Ла Бюлгари", "Еко дьо Бюлгари", "Мисъл", "Демокрация", "Летопис" и др. В продължение на десет години редактира "Списание на Българското икономическо дружество". Специализира

¹ 20 годишният Данаилов пише до майка си и брат си Христо: "Аз пак съм се предал всецяло на политическата икономия и финансовото право. На мене сега ми предстои изучаване на цял ред съчинения по политическа икономия, които ако ги събереш, ще дадат около 50-60 хил. страници. Навярно цяла година едва ли ще ми стигне. Това четене го правя по съвет на професора, за да мога да добия непоколебими познания по европейска политическа икономия." Непубликувано писмо - Москва, 13.X.1892. Цит. по: История на икономическата мисъл в България, т. 2. С., Наука и изкуство, 1973, с. 71.

политическа икономия в Берлин, Мюнхен и Виена (1897-1898) при маститите учени Г. Шмолер, Л. Брентано, В. Зомбарт. Осведомява обществеността за водещите тогава стопанско-социални идеи като рецензира трудове на бележити автори: "Предпоставките на социализма и задачите на социалната демокрация" на Ед. Берщайн (1901); "Модерният капитализъм" на В. Зомбарт (1902); "Земеделска и индустриална държава" на А. Вагнер (1902); "Кратък курс по икономическа наука" на А. Богданов (1904) и др.²

Заради критичните си бележки Данаилов получава от В. Зомбарт следния отговор: "Благодаря Ви за обективните подобрения, които нанесохте в някои пунктове... Ще ми бъде винаги извънредно ценно да получавам подобни съобщения и би ми било съзнателно приятно да мога да бъда с Вас в постоянна връзка."³

Учудващо ли е след всичко това, че Г. Данаилов през 1897 (на 25 г.) става доцент по политическа икономия в Софийския университет, през 1902 (на 30 г.) - професор, през 1904 (на 32 г.) - действителен член на БАН. По-късно - извънреден сенатор на Мюнхенската академия на науките. На два пъти (1902-1903 и 1906-1907) - декан на Юридическия факултет на СУ. Дваж министър - на търговията, промишлеността и труда (1917) и на благоустройството (1930). Титуляр на катедра Политическа икономия в Софийския университет, Г. Данаилов е и професор по политическа икономия в Свободния университет в София и в Свищовската академия (1936-1939), професор по статистика в Агрономическия факултет на Софийския университет.

В същото време проф. Данаилов развива забележителна обществено-политическа дейност. Виден деец на Демократическата партия, с известни прекъсвания е народен представител (от 1906 до 1934 г.), председател на финансово-бюджетната комисия на Народното събрание. Представител на България в Обществото на народите. Водач на българската делегация в Париж и Женева, пледираща за намаляване на българските репарации (1929). Участва в Конгреса на славянофилите в България (1936). Представя България на статистическите конгреси в Атина (1937) и Париж (1938).

Акад. Данаилов умира в София на 22.X 1939 г. Само на 67 години.

Философско-методологически и епистемологически възгледи

Известно е, че науката започва не с фактите, а с вече формирани светогледно-методологически възгледи и възприети логически парадигми. През тяхната призма се тълкуват фактите, се дава постановка на проблемите, се разкриват факторите и зависимостите, се извеждат последиците. Извисената фигура на проф. Данаилов ни задължава да го чуем лично. Затова често ще го цитирам. Той пише: "Аз израснах при системата на класическата школа - Рикардо и Мил, учих се у германските историци Рошер,

² Списание на Българското икономическо дружество, 1901, 1902 и 1904 г.

³ Непубликувано писмо на В. Зомбарт до Г. Данаилов. Бреслау, 14.VI.1903. Цит. по История на икономическата мисъл в България, т. 2, с. 72.

Шефле и Шмолер". Но "аз стоя далеч от системите на тези автори". Предвид на различните условия в 3. Европа и у нас, "съзнателно се потрудох да си изработя една систематика, чрез която постепенно да се разкриват разните икономически институции..."⁴

Каква е тази собствена систематика?

Непосредствено преди и след Освобождението, първо чрез Ив. Богоров, Г. С. Раковски и Л. Каравелов, а след това - чрез Гр. Начович, Ст. Стамболов, Ив. Е. Гешов, Б. Боев и др. - у нас се разпространяват идеите и принципите на либерално-класическата школа. Г. Данаилов учи в Русия, където е популярна тази школа, но и в Германия, където доминират нови (историко-социологически) начала на икономическата теория. Той, по собствените му думи, намира и в двете школи по една вярна нота. И поставя началото на ново идейно течение - синтез на класицизма с историко-институционалните идеи, за разлика от Т. Веблен и Дж. Комънс в САЩ, които в същия период ги противопоставят. Подходът на Г. Данаилов е следван от неговите ученици Гр. Василев, Ив. Кинкел, Ст. Бочев и др. Дълго време този подход е наричан "еклектичен". Едва през 90-те г. на XX в. беше оценен като методологически плодотворен и донесе на ред съвременни икономисти - Р. Коуз, Д. Норт, Р. Фогел - Нобелови награди за икономика.

През 20-те и 30-те г. маржиналистки настроените икономисти С. Демостенов, Д. Мишайков, Н. Долински и др. налагат у нас субективно-психологическата версия на неокласицизма. Влияние има и марксистката икономическа и социална мисъл в лицето на Д. Благоев, Г. Бакалов, отчасти на широките социалисти и някои кооперативни дейци. През 30-те г., под влияние на стопанската криза, на "Новия курс" на Рузвелт и на учението на Дж. М. Кейнс се оформи ново, антилиберално дирижистко течение. То се застъпи за държавно насочване и държавен контрол на икономиката. Кейнсиански настроените икономисти - Сл. Загорев, К. Бобчев, Ст. Спасичев и др. - не станаха обаче теоретици на авторитарната система, а само експоненти на господстващите вече в Европа идеи за корпоративен ред в икономиката.

Г. Данаилов се отнася резистентно към тези течения. Субективно-психологическото му изглежда приемливо само отчасти, тъй като е прекалено абстрактно и откъснато от практическия живот. Не е съгласен с марксистите, понеже смята, че хуманизирането на обществото е постижимо не по революционен, а по еволюционен път. Г. Данаилов категорично се обявява срещу всякакви утопии и настойчиво препоръчва прагматична политика. За него социалният идеал е онова устройство на обществото, което дава най-широки възможности за развитие на силите и способностите на човешката личност.⁵ Отбелязвайки, че авторитарното стопанство (тогава, през 30-те г.) все повече завладява умовете и на теоретици, и на практики, проф. Данаилов многозначително подчертава, че те не си поставят въпроса "дали не разрушават старото, неможейки да го заменят с по-

⁴ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, I изд. 1906, II преработено издание, Пловдив, 1934, с. V-VI.

⁵ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. 23.

прогресивно ново". "Прочее, - пророчески заключава Г. Данаилов - няма нищо по-погрешно от това, да се създаде един "монизъм на стк. форма"... Всичко това означава... нови стк. страдания, социални пречупвания, ново широко поле на криза."⁶

Методологическите възгледи на проф. Данаилов могат да се резюмират в следните три пункта.

1. Той еднакво цени логическите и емпиричните методи, но с основание намира, че са различно приложими в природните и в социалните науки. "Ония методически средства - пише Данаилов - които се употребяват в естествените науки с успех..., приложени към обществените явления, се явяват негодни... Обществените са напълно индивидуални, засебни, които се развиват и изменят... под волята на човека и множество близки и подалечни фактори."⁷ Според Г. Данаилов "законите на стопанската дейност не са така строги и вечни, както в природата". Стопанската дейност и стопанските институции "са променливи и трябва да се изучават във връзка с място, време, култура, племенни особености".⁸ "Политическата икономия, тъй както се роди у англичаните - казва Данаилов - е една абстрактна наука... Намесата на статистическия метод... захвана да доближава тая голяма дисциплина до живота, да я снабдява с емпирични завоевания и да изгражда един сигурен път на успех - към реални обяснения на явленията."⁹

2. Г. Данаилов се обляга - по собствените му думи - на "органичния метод".¹⁰ Чрез него търси методологически компромис между англосаксонската икономическа интерпретация на обществото и френско-германската социологическа интерпретация на икономиката. Според него стопанската дейност е в основата на социалния живот. Стопанските нужди движат хората и техните действия. Те пораждаат отношенията. Но те са непонятни и хаотични извън другите отношения и институции. Стопанските институции вървят напред, другите се явяват като техен отглас, но именно те ги уреждат, поддържат и развиват. Езикът, писмеността, религията, моралът и пр. са социални сили, които свързват хората и правят предвидими техните отношения. Обичаите и правото пък ги кристализират в търпими от обществото форми и граници. Следователно от икономическия строй израстват социалните структури, но в същия момент параметрите на икономиката носят печата на всички останали социални сили. Поради това - смята проф. Данаилов - "практическата политическа икономия, като политика, трябва да стъпи в тясна връзка с е т и к а т а (курсивът - на Г. Д), защото етиката само може да даде на политиката нейните ръководни идеи, а централната от тези идеи е върховната ценност на човешката личност."¹¹ Според Г. Данаилов съществува закон за взаимната обусловеност и паралелизъм в развитието на материалните и духовните ценности. Те взаимно си влияят,

⁶ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. 657-658.

⁷ Данаилов, Г. Теория на статистиката. София, 1931, с. 261.

⁸ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. 18.

⁹ Данаилов, Г. Теория на статистиката, с. 235.

¹⁰ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. VI.

¹¹ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. с. 12, 23.

прераждат и преминават едни в други и така осигуряват постъпателния и спираловиден път на цивилизационния прогрес.¹² Икономическият подход се налага от закона за оскъдността, органическият - от закона за взаимността, а самата стопанска дейност се управлява от основния икономически закон - балансирането на жертвите (разходите) с резултатите (ползите).¹³

3. Проф. Данаилов застъпва институционално-историческото, еволюционно гледище. Според него само така българският читател може съзнателно да разбере преминаването от затвореното, полунатурално и самозадоволяващо се стопанство към съвременното, изцяло монетизирано и отворено "придобивано" стопанство на развитите страни. Така икономическата теория у Данаилов се превръща в теория за трансформацията на капитализма. В такава светлина се разглеждат отношенията между труда и капитала, едрия и дребния бизнес, частните и обществените интереси, пазарната самонагласа на икономиката и нуждата от социален контрол.

Такива са, най-общо представени, философско-методологическите възгледи на проф. Г. Данаилов.

Основни икономически идеи

Проф. Данаилов е един от първосъздателите на няколко науки у нас - на политическата икономия, демографията, теоретичната статистика, стопанската история. Трудовете му във всяка от тези области респектират с широта на възгледите, с методологически търсения, с ерудиция. Ще се спра на някои от тях.

В своя "Проект за един митнически тариф, в свръзка с нашата търговска политика"¹⁴, Г. Данаилов хвърля историко-теоретическа светлина върху този вечен проблем. Поучителна е идеята за социалната и стопанска уредба като фактор на нормалното функциониране и прогресиране на обществото, в частност - за търговската политика като средство за повдигане на стопанската ни култура и стопанския растеж - Д. Благоев нарича този труд "значително постижение на българската икономическа наука".¹⁵ 60 г. по-късно проф. Григоров го поставя сред факторите за развитието на икономическата мисъл у нас.¹⁶

"Основни начала на политическата икономия" е Данаиловият magnum opus - учебник с влияние почти през цялата първа половина на XX в. Резултат на многогодишни теоретически и фактологически проучвания, той е оценен от научната

¹² Данаилов, Г. Капиталът и духовният прогрес на човечеството. Годишник на ВГУ - Свищов, т. I, 1936-1937, с. с. 16, 21, 22, 24.

¹³ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. 482.

¹⁴ Реферат. Списание на Българското икономическо дружество, 1900, кн. 7, с. 456-490.

¹⁵ Благоев, Д. Пред една печалба. Работнически вестник, 1900, бр. 13.

¹⁶ Григоров, К. Развитие на буржоазната икономическа мисъл в България между двете световни войни. София, Наука и изкуство, 1960, с. 12.

критика като "съкровищница на огромен теоретичен, емпиричен и библиографски материал", като "несъмнен принос в българската икономическа литература".¹⁷

Проф. Данаилов прехвърля предмета на политическата икономия от богатството към "отношенията, които се пораждат между хората, когато стопанисват, било за своите материални нужди, било за придобив"¹⁸ Така той се разграничава и от английските класици, и от немските историци. Но както тях вярва, че стопанските явления не са случайни и хаотични, а са подчинени на определен ред, че се намират и развиват в причинно-функционална връзка, вземаща формата на естествени или най-малкото - на вероятностни закони.¹⁹ В центъра на своя анализ проф. Данаилов поставя стопанската дейност във всичките ѝ елементи, форми, фактори и организация.²⁰ По-нататък следва класическия подход на Дж. Ст. Мил: анализира в цялото им богатство от прояви и системи производството, размяната, разпределението и потреблението на жизнените блага. Изследва непосредствените производствени фактори, тяхното взаимодействие, проблемите на ценността и цените, доходите (работната заплата, печалбата, лихвата и рентата), парите, банките, кредита, за да завърши импозантната си система с впечатляващ анализ на икономическите кризи.

Главната характерна черта на този труд на проф. Данаилов е неговата систематика, позволяваща да се обхване цялото богатство от идеи на тогавашната икономическа теория и политика.

В "Изследвания върху демографията на България"²¹, след като уточнява задачите и информационните източници на тази наука, проф. Данаилов в подробности проучва 1. Демографските черти и особености на населението в България - териториално разполагане, етнически състав, състав по пол, възраст, семейно положение, професии, грамотност и пр.; 2. Динамиката на българското население - нарастване, женитби, раждане, смъртност, миграция, бежанци и др.; 3. Демографските особености на турското и мохамеданското население. Поучително е твърдението, че "демографията вече не познава кът от народния живот..., в който цифрите да не са изградили много емпирични и идиографски закони."²² А дали сега е така, трябва да кажат нашите днешни демографи.

"Теория на статистиката" е не толкова учебен курс, колкото систематичен теоретичен труд за това, как се е формирала и развила статистиката като наука и като метод. С маниер на учен-ерудит и на вещ библиограф проф. Данаилов очертава значението на множеството гледни точки, тясно преплитайки политикономическите,

¹⁷ Цит. съч., с. 64.

¹⁸ Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. 17.

¹⁹ Пак там, с. 15.

²⁰ Подобен подход прилага по-късно Л. фон Мизес. Вж. Mises, L. von. Human action. A. Treatise on Economics. Chicago, 1949.

²¹ Публикация в: Сборник на БАН, кн. 24, 1930, 454 с.

стопанско-историческите и статистическите проблеми, а всички тях - с историята на икономическата мисъл. Струва ми се, че поради теоретико-методологическото му богатство, без този труд не би могъл да мине никой сериозен български учен-стопановед. Същото важи и за студията "Социална и стопанска структура на България"²³, на която няма да се спирам.

Най-синтезираният израз на възгледите на обществоведа Данаилов е шедьовърът му "Капиталът и духовният прогрес на човечеството", студия, послужила за академична реч на автора при откриване на ВТУ "Д. А. Ценов" на 8 ноември, 1936 г. В тази студия е целият Данаилов - ученият социален философ, икономист и стопански историк. Вероятно не всички са съгласни с изложените тук идеи. Все едно, колкото повече време минава, толкова по-актуални стават те, пробивайки си път през крайните социал-идеологически заблуди. Вече отбелязах фундаменталното епистемологическо значение на идеята на проф. Данаилов, че съществува закон за взаимната обусловеност и паралелизъм в развитието на материалните и духовните ценности. Ще подчертая само тезата за прераждане на капитала, еднакво ценна - както ми се струва - и в методологическо, и в теоретично отношение. Схващайки капитала като богатство, което твори ново богатство с печалба, проф. Данаилов с основание съзира неговата сигурна и трайна основа в институциите, оформящи духовния свят на човека. В историческата еволюция материалната и духовната култура са едновременно и фактор, и последица една на друга. От тук - според него - никне особената природа на капитала - да носи в себе си силите на самосъхранение, прераждане и адаптивност. Печалбата е краткосрочен мотив. От гл. т. на дълъг срок тя е нови технически средства и нови духовни блага, обществена мощ за постигане на материален и културен възход.²⁴

И в най-теоретичните си трудове проф. Данаилов не остава в "разредения въздух" на метафизическите абстракции. През целия си творчески живот се занимава и с проблемите на стопанската ни практика и политика - аграрна, индустриална, търговска, данъчна, парично-кредитна, капиталова, образователна и пр. От съчиненията му би могло да се изведе цялостна програма за стопанското развитие на България. Бих я представил по следния начин:

- издигане на моралните устои на обществото и на духовната култура;
- изграждане на модерна, разгърната инфраструктура;
- създаване на система от действени институции;
- превръщане на икономиката в индустриална, тясно свързана със земеделието, търговията и услугите;

²² Данаилов, Г. Основни начала на политическата икономия, с. 15.

²³ "Синтетическа студия", публикувана от Българското земеделско дружество, София, 1937, 48 с.

²⁴ Данаилов, Капиталът и духовния прогрес на човечеството, с. с. 28, 29, 38.

- висока степен на капиталобразуване въз основа на развитието на акционерното и кредитното дело;
- умерен и селективен протекционизъм, съчетан със свободна търговия според издигането на производителността и конкурентноспособността;
- монетизиране на икономиката;
- Балкански митнически съюз;
- привличане на чуждестранни капитали;
- стратегически насочваща държавна стопанска политика.

Всичко това - според проф. Данаилов - би дало пространство за развитието на нашите материални и духовни сили, от което в крайна сметка зависи националното ни благосъстояние.

* * *

Такъв е духът на творчеството на проф. Данаилов. Бих изразил този дух с три ключови израза: стопановед-пионер, теоретико-методологически синтез, каузата на България. Защото той действително е един от пионерите на българската икономическа наука; наистина прави опит да синтезира принципите на космополитичния икономически класицизъм с еволюционната институционално-социологическа теория за националната икономика; несъмнено идеалът му е европеизирана България. Ето защо, обобщавайки, ще кажа: малко е да оценим научното творчество на един толкова изявен български икономист само като важно културно-историческо наследство. В много отношения идеите на проф. Данаилов са в главното русло на развитие на съвременната икономическа и социална мисъл - синтезът на неокласицизма с кейнсианството и институционализма. Всичко това е висок пример за подражание.